

CASTRUL ROMAN DE LA BERZOVIA. ISTORICUL CERCETĂRIILOR ARHEOLOGICE

Florin Medeleț, Alexandru Flutur

Comuna Berzovia din județul Caraș – Severin, care în evul mediu s-a numit Jidovin¹, a fost reaşezată pe actuala vatră în anul 1803, suprapunându-se peste marele castru roman de legiune existent.

În vatra satului s-au descoperit mai multe fragmente ceramice neolitice aparținând culturilor Starcevo-Criș și Tiszapolgár². La Berzovia s-a descoperit și un coif de factură illiră³, databil în secolul V a. Chr.

Descoperirile numismatice de epocă Latene (monede izolate sau tezaure) sunt numeroase⁴. Este motivul pentru care Vasile Pârvan menționa la Berzovia o aşezare de epocă Latene⁵.

În legătură cu antica localitate Berzobis sau Bersovia s-a scris extrem de

¹ Satul este menționat în conscripția lui Marsigli din 1690-1700 sub numele de Sidovin și Sidovina. Conscripția austriacă din 1717 îl menționează sub numele de Schidowina cf. C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, 1967, p. 75, s. v.; în 1743, un document o amintește sub numele de Židovica (cf. I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, I, 1980, p. 216). Comuna și-a păstrat acest nume până la 1921 (cf. C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, p. 140). În literatura istorică întâlnim adesea confuzii între Jidovin (Berzovia de azi) și Jidovar (Jdioara de azi, din jud. Timiș).

² Gh. Lazarovici, *ActaMN*, VI, 1969, p. 3; R. Petrovsky, *Banatica*, 2, p. 388.

³ G. Téglás, *AE*, XVIII, 1897, pp. 28-32, care îi publică fotografia socotindu-l roman; B. Milleker, *Délmagyarország régiséglei a honfoglalás előtti időkből*, II, Timișoara, 1899, p. 42, fig. 90-91; A. Mozsolics, *ActaArchHung*, V, 1954, pp. 49-50, care-l datează în secolele VI – V a. Chr.; D. Berciu, *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 443, fig. 5, care îl datează în secolul V a. Chr.; I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, p. 24, n. 95; L. Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, I, 1979, p. 123, confundă localitatea Jidovin (= Berzovia) cu partea de hotar Jidovar de la Jasenov - în Banatul iugoslav (?!); M. Gumă, *Thraco-Dacica*, XII, 1-2, 1991, pp. 85-103, care îl datează în a doua jumătate a secolului V a. Chr. La I. H. Crișan, *Civilizația geto-dacilor*, II, 1993, p. 237, vechiul nume al Berzoviei este menționat greșit "Jigodin", fiind probabil o eroare de tipar.

⁴ F. Medeleț, *Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului în AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, III, nr. 14, pp. 252-253.

⁵ V. Pârvan, *Getica*, 1926, harta III B; v. și T. Simu, în *Gemina*, I, 4-5, sept.-oct. 1923, pp. 68-69.

mult. Ea este una din cele două localități menționate de Traian (la Priscianus VI,13) în timpul războiului cu dacii din 101 – 102, fiind menționată, așijderea, în Tabula Peutingeriana pe drumul “vestic” ce lega Tibiscum de Lederata, precum și de geograful Ravenat (IV, 14)⁶. Toponimul este considerat dacic, tracic⁷ sau, după unii, illiric⁸.

În anul 1783, inginerul cameral von Braun și funcționarul Hoffinger, lucrând la proiectul de mutare a satului Jidovin, au realizat un plan al ruinelor cetății ce se vedeau încă foarte bine. Constatările lor de teren au fost publicate în anul 1792⁹.

În 1803, când a fost strămutată comuna în locul actual, colonizându-se în ea, alături de români, și boemi, câteva loturi au fost refuzate de coloniști din cauza cantităților imense de piatră și mortar care le făceau inutilizabile pentru agricultură. Planul din 1803 pe care aceste terenuri sunt notate “Altes Gemäuer und Schutt” a fost folosit șapte decenii mai târziu de istoricul și colecționarul timișorean Sigismund Ormos, care a delimitat castrul¹⁰, calculându-i suprafața la 38 de iugăre (= 21,8676 ha), semnalând de asemenea și alte antichități¹¹.

---

⁶ La Ptolemeu III, 8, 4 (cf. *Izvoare privind istoria României*, I, pp. 544-547), localitatea nu apare. Pentru bibliografia mai veche a se consulta *IDR III/1*, pp. 134-136 și *TIR*, L 34, nr. 36. V. și Ioana Bogdan Cătănciu, *Evolution of the System of Defence Works in Roman Dacia*, BAR IS 116, 1981, p. 13, n. 18, unde datează castrul în vremea lui Domițian și susține că porțile castrului sunt construite din piatră; L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, II, 1980, pp. 7, 81; considerațiile lui R. Florescu, 1982, p. 550, n. 238 (comentariile la noua ediție a *Geticei* lui V. Pârvan), sunt cel puțin discutabile; I. Bogdan Cătănciu, *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 151; R. Vulpe, *Columna lui Traian, monument al etnogenezei românilor*, 1988, pp. 21, 42-44; Luminița Munteanu-Dumitriu, *Itinerare arheologice bănățene*, 1988, pp. 61, 90, afirmă fără nici un temei că la Berzovia s-a aflat o davă dacică; C. C. Petolescu, *Decebal, regele dacilor*, 1991, p. 62.

⁷ Pentru B. P. Hașdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, II, 1988, p. 258, Berzobis ar fi însemnat în limba dacă “cetatea fetei”, ceea ce este inacceptabil. W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, *Die Sprachreste*, 1894, p. 59 îl traduce prin “mestecăniș”, soluție adoptată și de V. Pârvan, *Getica*, 1926, pp. 226-227, 240, 270. D. Detschev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, 1957, p. 54, acceptă și el această traducere; v. și G. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, în *BiblThr*, XXX, 1999, pp. 35-36, cu privire la sensurile cuvântului *bârzoc* (= cânepă mică) și cuvântul albanez *bërllök* (= pleavă).

⁸ V. Bănățeanu, *Rumänischen Flussnamen, illyrischen Ursprunges*, în *REI*, III, 1943 (1944), 3-4, pp. 230-240.

⁹ Hoffinger în *Neues Ungarisches Magazin*, Pozsony (Bratislava – Pressburg), 1792: *Beschreibung eines zu Schidovin entdeckten Alterthums mit Kupfern*, vol. II, fasc. 2, pp. 97-100 și *Beschreibung des Plans welcher über die im Jahre 1783 im Schidovin entdeckten Alterthümer, von dem k. k. Kameral Ingenieur Herrn von Braun gezeichnet wurde*, *ibidem*, pp. 101-107, *apud* B. Milleker, *op. cit.*, p. 87.

¹⁰ M. Moga în *Tibiscus*, I, 1970 (1971), p. 51, n. I, observa că “pretoriul” a fost plasat greșit.

¹¹ Zs. Ormos, *Archaeologiai levelek*, XLVII (Zsidovin) în *AE*, III, p. 262; *idem*, *Régészeti közlemenyek, I. Bersovia (Zsidovin)*, în *AK*, VIII, 3, 1871, pp. 145-153.

În prima jumătate a veacului al XIX-lea, cu prilejul îndiguirilor făcute pe râul Bârzava, s-au mai descoperit și alte antichități, iar în 1855 asistentul districtual Ștefan Ionescu a fost însărcinat de administrația provinciei Voivodina și Banatul Timișan să adune și să extragă antichitățile de la Berzovia. Într-un raport datat 28 februarie 1856, întocmit la Lipova, Ionescu a relatat că a găsit, între altele, un vultur fragmentar din aramă cu inscripție, fragmente de sabie și monede romane de la împărații Vespasian, Traian, Commodus și Filipi, care fuseseră cumpărate de la localnici laolaltă cu cărămizi romane și conducte ceramice pe parcursul a 12 ani. Din păcate, toate aceste piese au dispărut¹². În anii 1870 – 1871, Ormos a făcut recunoașteri la Berzovia și a stabilit amplasamentul pretoriului pe locul unde se afla atunci fierăria satului. Din relatările lui Ormos, aflăm că în 1863 amintitele locuri pline de ruine au fost vândute la trei localnici din sat și că, tot în acei ani, un comerciant din Bocșa a valorificat piatra ruinelor romane, vânzând-o proprietarilor de case cu 6 florini stânjenul cub (1 stânjen cub = cca. 4 mc). Cărămizile romane au fost folosite la construcția noilor case și multe dintre ele purtau sigla LEG IIII FF¹³.

Planul castrului publicat de Ormos în 1870 a fost reprodus ulterior de Milleker și D. Protase¹⁴.

Începând cu anii '80 ai veacului XIX, extragerea pietrei cu ajutorul prafului de pușcă din fundațiile romane de la Berzovia s-a intensificat pe măsură ce vechile case de lemn și chirpici erau înlocuite cu clădiri noi, temeinice. În acei ani îi aflăm preocupați de antichitățile Berzoviei pe profesorul de istorie din Reșița (mutat mai târziu la Orșova) Mihalik Sandor și pe arhitectul Adolf (Adrian) Diaconovici din Bocșa¹⁵.

În 1881 – 1882, sub egida Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara, istoricul din Bela Crkva L. Böhm îl însoțește pe Karl Torma în recunoașterea drumului dintre Vărădia și Jupa, pe urmele Tabulei Peutingeriene.

Începând din 1883, la insistențele cărturarului Vincențiu Babeș de la Academia Română, această prestigioasă instituție alocă sume de bani pentru săpături arheologice la Berzovia. La aceste săpături a participat însuși Babeș, în iunie 1883, alături de care erau prezenți fostul deputat dietal Sigismund Borlea și arhitectul Adrian Diaconovici. Aceste cercetări s-au întins până în anul 1890¹⁶.

¹² B. Milleker, *op. cit.*, p. 88.

¹³ V. *supra*, n. 11.

¹⁴ D. Protase în *ActaMN*, IV, 1967, p. 52, fig. 6.

¹⁵ B. Milleker, *Délmagyarország régiseglétei a honfoglalás előtti időkből*, I, 1896, p. 26; L. Kakucs în *Banatica*, 4, 1977, p. 475, n. 19.

¹⁶ L. Kakucs, *loc. cit.*, notele 20-22, unde citează Analele Academiei Române, în care raportul preliminar a fost prezentat în ședința secției istorice a Academiei din 1891, iar raportul final a fost întocmit în 1899. Unul din autorii rândurilor de față (Florin Medeț) a avut ocazia să vadă în 1970 la urmașii familiei Babeș din București arhiva lui Vincențiu Babeș, unde într-un registru erau notate și cărămizi cu ștampila LEG IIII FF de la Berzovia. Obtuzitatea diriguitorilor culturali din județul Timiș din acea vreme nu a permis achiziționarea acestei arhive pe seama Muzeului Banatului, deși suma cerută pentru aceste extrem de prețioase documente era foarte mică (câteva mii de lei).

În 1895. Berzovia este cercetată de Gabor Teglas¹⁷. În repertoriul său arheologic, B. Milleker amintește și numeroase alte antichități aflate în Berzovia¹⁸. Datorită lui Ormos, în colecțiile vechi ale Muzeului Banatului, între alte antichități de la Berzovia, a ajuns și o cărămidă ștampilată LEG IIII FF¹⁹, ca și o alta cu ștampila PCH²⁰.

Între cele două războaie mondiale. menționăm pentru castrul de la Berzovia un articol al inginerului geodez Adam Cucu, scris în vara anului 1929 pentru revista "Natura"²¹, și cele 10 cărămizi romane donate muzeului din Timișoara de către același diletant²².

Dintr-un proces verbal din vara lui 1930 al Societății de Istorie și Arheologie Timișoara, aflăm de intenția lui Miloia de a face cercetări arheologice la Berzovia. Această intenție nu s-a materializat din cauza lipsei fondurilor²³. În 1936, Miloia face demersuri insistente pe lângă Direcțiunea Uzinelor de Fier și Domeniilor din Reșița pentru a obține sumele necesare unei cercetări arheologice la Berzovia. Din documentele acelui an aflăm că uzina reșițeană a aprobat o sumă de 15.000 de lei (cu care puteau fi plătiți doi – trei muncitori la săptămâni) și că din această sumă Miloia a primit 5.000 de lei pe care nu i-a putut utiliza din cauza manevrelor regale²⁴.

În perioada celui de-al doilea război mondial, naturalistul clujean Alexandru Borza a întreprins mai multe recunoașteri arheologice în Banat. Într-una dintre acestea a vizitat Berzovia și, într-un memoriu înaintat la 8 iulie 1942 Comisiunii Monumentelor Istorice din București, scria, nu fără diletantism, următoarele: "La Berzovia nu se mai poate preciza nici locul castrului"²⁵.

Cercetarea științifică a castrului de la Berzovia a început abia în anii 1961 – 1962, când directorul Muzeului Banatului, cunoscutul arheolog Marius Moga, folosind fondurile speciale obținute de la Regiunea Banat pentru constituirea unui fond de obiecte muzicale pe seama doritului și încă neînființatului muzeu din Reșița, a purces, asistat de tânărul pe atunci profesor de istorie reșițean Octavian Răuț, la executarea primelor secțiuni în acest important monument antic al României²⁶. În acei ani au fost

---

¹⁷ G. Teglas, *Berzoviai émlékék*, în *AE*, XVII, 1897, p. 28-32, unde publică și fotografia unui hernafrودی din bronz cu oglindă în mână dreaptă, păstrat în colecția avocatului Ion Budintan din Bocșa, și amintește de un opaiț cu sigla FORTIS. Statueta s-a pierdut.

¹⁸ B. Milleker, *Délmagyarország régiséglételei a honfoglalás előtti időkből*, II, 1899, pp. 87-93.

¹⁹ IMB (Inventarul Muzeului Banatului) I 242 = IMB II 933.

²⁰ IMB I 243 = IMB II 934; pentru această ștampilă v. și N. Gostar în *ArhMold*, IV, 1966, p. 182.

²¹ Manuscrisul de trei file a acestui articol se păstrează în AMB (Arhiva Muzeului Banatului) Doss. 1/1929-1930.

²² IMB I 5291 – 5292.

²³ AMB Doss. SIAT. PV nr. 40 din 16 iunie 1930.

²⁴ AMB: Adresa UDR nr. 52404 din 20 martie 1936; adresa lui I. Miloia nr. 116 din 4 noiembrie 1936 către UDR.

²⁵ Cf. I. Opreș, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiție, destin, valoare*, 1986, p. 108, n.88.

²⁶ AMB: Darea de seamă a Muzeului Banatului nr. 32/1961.

efectuate două secțiuni (S1 și S2) pe latura de nord a castrului și trei secțiuni (S3 – S5) în zona principiei²⁷.

Între 1965 și 1968, cercetările arheologice de la Berzovia au fost reluate de arheologul clujean Dumitru Protase, care a executat secțiuni pe laturile de nord, est și vest ale castrului, o secțiune în apropiere de poarta de pe latura estică și una în zona principiei²⁸.

La cererea expresă a profesorului Constantin Daicoviciu, în anii 1968 – 1969 Marius Moga și Florin Medeț au reluat cercetările din castrul de la Berzovia²⁹. În anul 1972, atunci când s-au săpat fundațiile magazinului comunal de lângă primărie, lucrările au fost supravegheate de către Florin Medeț, Richard Petrovsky (de la Muzeul din Reșița) și de regretatul Ștefan Cădăriu (restaurator la Muzeul din Reșița)³⁰.

Cercetările arheologice din castrul legionar de la Berzovia au fost reluate începând cu anul 1998 de către un colectiv format din Florin Medeț (responsabil de șantier), Ovidiu Bozu și Alexandru Flutur. Responsabilitatea efectivă a concluziilor și observațiilor din săpătură îi revine lui A. Flutur³¹.

---

²⁷ *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 459, nr. 70; M. Moga, *Castrul Bersobis*, în *Tibiscus*, I, 1970 (1971), pp. 51-58.

²⁸ La aceste săpături au participat O. Răuț și apoi V. Wollmann. 1965: *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 392, nr. 62; *SCIV*, 17, 4, 1966, p. 717, nr. 62. 1966: *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 365-366, nr. 59; *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 529, nr. 59. 1967: *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 429, nr. 60; *SCIV*, 19, 4, 1968, p. 688, nr. 60. 1968: *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 521, nr. 88; *SCIV*, 20, 3, 1969, p. 486, nr. 88. Pentru coiful roman aflat în aceste săpături v. D. Protase, L. Petculescu, în *Banatica*, 3, 1975, pp. 85-89. V. și concluziile istorice ale lui D. Protase, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 47-70.

²⁹ *SCIV*, 21, 3, 1970, p. 507. Raportul preliminar de cercetare întocmit în toamna lui 1970 de către M. Moga și F. Medeț privind observațiile stratigrafice ale săpăturilor din cele două campanii a fost trimis spre publicare revistei bucureștene *Materiale și cercetări arheologice* în redacția căreia s-a pierdut. El va fi publicat cu un alt prilej.

³⁰ În pofida opoziției patriotard-locale a directorului de atunci al Muzeului din Reșița, Ilie Uzun, care a încercat să interzică prezența lui F. Medeț la această săpătură de salvare. Pentru cercetările din acel an v. *Dacia* N.S., XVII, 1973, p. 363, nr. 6; F. Medeț, R. Petrovsky, în *Tibiscus*, III, 1974, pp. 133-136.

³¹ A. Flutur în *AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, VII-VIII, 1999-2000, pp. 365-372; idem în *AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, IX. 2001 (2002), pp. 131-146.

THE ROMAN FORTRESS FROM BERZOVIA (CARAȘ-SEVERIN COUNTY). HISTORY OF RESEARCHES

Summary

In 1803, the village Jidovin (nowadays Berzovia, Caraș-Severin County) had been relocated above the remains of the Roman legionary fortress Berzobis. At the time, some of the colonists had refused the allocated lots, because of the huge quantities of bricks and mortar to be found in the soil, which made them improper for agriculture.

S. Ormos, a well-known historian and collector from Timișoara, had published the plan of this legionary fortress in 1870. According to its estimations, the fortress had a surface of 21.86 hectares. Ormos had also made several surveys of the area.

All along the 19th century, numerous Roman artifacts have been collected from the site, but most of them were since lost.

In 1883, following the initiative of V. Babeș, the Romanian Academy had allocated funds for the archaeological investigation of the site. Excavations have been performed until 1890, but no noticeable information are available regarding the results of these investigations. Towards the end of the 19th century, G. Teglas and B. Milleker had also dealt with the problems of this site.

Between the two World Wars, despite several attempts, no excavations took place at Berzovia.

The first systematic archaeological excavations at Berzovia, initiated by Marius Moga, the director of the Museum of Banat, took place between 1961 and 1962. Several other specialists had since performed excavations in the fortress: Prof. D. Protase (1965 - 1968), M. Moga and F. Medeleț (1968 - 1969), F. Medeleț and R. Petrovsky (rescue excavation in 1972). The main targets had been the fortification system and the principia.

In 1998, a collective formed by F. Medeleț, O. Bozu and A. Flutur had resumed excavations, in the principia of the fortress.